

ЕВОЛЮЦІЯ ТЕОРІЇ ЕКОНОМІЧНИХ КРИЗ

Шпорта Д.О.

e-mail: davyd.shporta@nure.ua

Науковий керівник – старший викладач, Пересада О.В.

Харківський національний університет радіоелектроніки, каф. ЕК
м. Харків, Україна

Economic crises are an inherent part of cyclical economic development and arise due to fluctuations in investment, aggregate demand, and financial instability. They reflect imbalances in economic systems and often lead to declines in production, employment, and financial stability. Modern global economic conditions show that crises can spread rapidly between countries, increasing their scale and impact on the world economy.

Розвиток економіки має циклічний характер, при цьому фундаментальною фазою усього економічного циклу є криза.

Циклічність розвитку та коливання економічної активності визнають усі економічні школи. Сучасне розуміння економічних циклів і криз базується на дослідженнях класиків економічної думки. А. Сміт називав кризи «перегріваними» економіки, пов'язаними зі спекуляціями, наприклад, у банківських облігаціях. Подібні погляди мали М. Еванс, К. Жугляр та інші, які вважали, що кризи спричиняє невірна організація кредиту та активність спекулянтів.

Т. Мальтус, критикуючи Ж.-Б. Сея, доводив можливість криз перевиробництва через недостатній платоспроможний попит. Її вирішують «треті особи», що отримують доходи, не беручи участі у виробництві (наприклад, землевласники). С. Сісмонді вважав причиною криз недоспоживання трудящих, а теорію недоспоживання пізніше підтримали Дж. Гобсон і В. Фостер.

К. Маркс та Ф. Енгельс дослідили цикли, їх фази та наслідки. Маркс виділяв середній десятирічний цикл з чотирма фазами, апогеєм якого є криза, що створює нову основу для інвестицій. Основною причиною криз Маркс вважав суперечність між суспільним виробництвом та приватним привласненням, а також обмежене споживання народних мас. Кризові явища є тимчасовими вибухами, які відновлюють економічну рівновагу.

Криза є найважливішим елементом механізму саморегулювання ринкової економіки. Отже, циклічність, як форма руху ринкової економіки, має свою спрямованість на кризу, у котрій виявляються як межі, так і рушійні сили економічного зростання.

Наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. економіка провідних країн перейшла до нового стану, що стимулювало розвиток економічної науки та різних шкіл. Зростання циклічності і повторювані кризи сприяли вивченню загальної економічної рівноваги, циклів і криз. Серед ключових

дослідників – У. С. Джевонс, К. Жугляр, Дж.М. Кейнс, М. Кондратьєв, С. Кузнець, Р. Лукас, М. Туган-Барановський, М. Фрідмен, Ф. Хайєк, Е. Хансен, Р. Хоутрі, Й. Шумпетер, наукові здобутки яких визначили основу сучасної теорії циклів у мейнстрімі економічної науки.

М. Туган-Барановський вважається першовідкривачем сучасної інвестиційної теорії циклів. Він підкреслював провідну роль інвестицій у розвитку економічної активності, зокрема у виробничому споживанні та попиті на засоби виробництва. За його законом інвестиційного циклу, фази промислового циклу визначаються активністю інвестування, що стимулює мультиплікаційний процес усіх елементів економіки. Велику роль у кризових явищах він відводив кредиту: фінансова паніка передуює кризі, а відновлення резервів сприяє піднесенню. Його теорія справила значний вплив на економічну науку та використовується й досі.

Для будь-яких економічних систем властива циклічність розвитку, тобто чергування періоду стабільності та кризового стану. Кризи мають не лише руйнівний вплив і негативні наслідки, а й створюють можливості для адаптації економічної системи до нових умов існування та майбутнього розвитку.

Дж. М. Кейнс основну причину коливань економіки пов'язував із недостатнім ефективним попитом, надлишком заощаджень та нестачею інвестицій. Він підкреслював роль очікувань у економіці та грошей як зв'язку між теперішнім і майбутнім. Економічний цикл Кейнс розглядав як чергування підвищувальних і понижувальних тенденцій, причиною криз вважав раптове падіння граничної ефективності капіталу. Для подолання криз він пропонував державне регулювання: вплив на відсоткову ставку, споживчі схильності та обсяг інвестицій.

Е. Хансен розвинув некейнсіанську інвестиційну теорію циклів. Він виділяв автономні інвестиції, зумовлені науково-технічним прогресом і демографічними факторами, та стимульовані, що залежать від доходів і попиту. Взаємодія мультиплікатора та акселератора створює кумулятивний процес, або систему «надмультиплікатора», яка пояснює динаміку економічного зростання та визначає тривалість циклу. Теорія Хансена дозволяє поєднати зовнішні (екзогенні) та внутрішні (ендогенні) фактори економічної активності та стала фундаментом сучасних моделей циклів. Е. Хансен підкреслював, що економічне піднесення залежить від автономних інвестицій: коли вони припиняються, дохід зменшується не лише на їхню суму, а й на суму стимульованого споживання та інвестицій (мультиплікатор і акселератор діють у зворотному напрямі). Нове піднесення починається з відновлення автономних інвестицій, зокрема завдяки технічним винаходам. Хансен вважав, що цикл є природним явищем динамічної економіки, а не патологією.

Світогосподарська система постійно розвивається, вдосконалюється, набуваючи якісно новий стан, що, природно, позначається на характері і формах прояву циклів і криз.

Й. Шумпетер також акцентував роль науково-технічного прогресу у циклічних коливаннях: інновації стимулюють зростання інвестицій і виробництва. Він запропонував трициклічну схему – короткі, середні та довгі хвилі, взаємопов'язані між собою. Довгі хвилі досліджували У. Мітчелл, С. Кузнець, К. Кларк та М. Кондратьєв, який обґрунтував «великі цикли Кондратьєва» як процеси порушення і відновлення економічної рівноваги, пов'язані зі зміною технологій, джерел енергії та об'єктів інфраструктури.

На межі XX–XXI ст. кризи набули глобального характеру: проблеми в одних країнах впливають на інші, наслідки стали сильнішими, а цикли коротшими й частішими. Світова криза 2008 р. підкреслила потребу перегляду традиційних уявлень про причини криз та стимулювала розробку нових концепцій запобігання їх утворенню.

Таким чином, економічні кризи виникають через взаємодію інвестицій, науково-технічного прогресу та коливань сукупного попиту. Циклічність є природним явищем динамічної економіки, де кризи та піднесення постійно змінюють один одного, забезпечуючи оновлення капіталу та виробництва. Сучасні дослідження підтверджують, що глобалізація та технологічні зміни посилюють частоту і силу економічних коливань.

Список використаних джерел

1. Баєва О., Васильченко О., Ісакова О. Світові економічні кризи: причини та наслідки. Економіка та суспільство. 2021. Вип. 28. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-28-5>.
2. Демченко Д. А. Носова Т. І., Жадько К. С., Калмиков О. В. Зміст економічних криз та їх вплив на формування та розвиток кадрового потенціалу підприємств. *Центральноукраїнський науковий вісник. Економічні науки*. 2023. Вип. 10. С. 62-70.
3. Сідун О. Б. Економічні кризи в сучасних умовах розвитку світогосподарських зв'язків. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2018. Вип. 22(3). С. 63-65.